

หลักอินทภาษในกฎหมายตราสามดวง และสภาพบังคับของกฎหมายตราสามดวงในปัจจุบัน

โดย นายณัฐพล นันทมานพ ประชุมญาติ
นิติกร สำนักกฎหมาย

อินทภาษ เป็นหลักกฎหมายที่สำคัญในกฎหมายตราสามดวง^๑ ที่ว่าด้วยจริยธรรมและองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่ผู้พิพากษาและตุลาการจะต้องพึงมีและถือปฏิบัติในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีโดยเคร่งครัด^๒ กล่าวคือ ผู้พิพากษาและตุลาการจะต้องพิจารณาพิพากษาคดีไปตามพระธรรมศาสตร์และพระราชศาสตร์^๓ โดยปราศจากอคติธรรม (ความลำเอียง) ๔ ประการ^๔ อันได้แก่

^๑ กฎหมายตราสามดวง จุลศักราช ๑๑๖๖ (ตรงกับพุทธศักราช ๒๓๔๗ โดยคำนวณได้จากการนำเอา “ปีจุลศักราช” ไปบวกกับ ๑๑๘๑) ซึ่งทำการชำระโดยพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

^๒ ความส่วนที่ ๖ แห่งหลักอินทภาษในกฎหมายตราสามดวง กำหนดหน้าที่ของตุลาการให้เป็นผู้พิจารณาคดี รวมทั้งสอบสวนพยานหลักฐานแล้วส่งสำนวนให้ผู้พิพากษา

ความส่วนที่ ๗-๑๑ แห่งหลักอินทภาษ กำหนดให้ผู้พิพากษาเป็นผู้มีอำนาจตัดสินชี้ขาดคดี แต่ในปัจจุบัน ทั้งผู้พิพากษาและตุลาการต่างมีอำนาจพิจารณาและพิพากษาคดีด้วยกันทั้งสิ้น

และโปรดดู กฎษฎา บุญยสัมพันธ์. กฎหมายตราสามดวง: เว้นส่องสังคมไทย ผลงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ลำดับที่ ๒ กฎหมายตราสามดวง: การพิจารณาใหม่. กรุงเทพฯ: เพ็ญฟ้า, ๒๕๔๗. น. ๓๔-๓๕.

^๓ อินทภาษ เป็นข้อกำหนดคุณสมบัติและหลักเกณฑ์ของผู้ที่จะเป็นผู้พิพากษา โปรดดู โยเนโอะ อิชิตี เขียน, นิธิ เอียวศรีวงศ์ แปล. พระธรรมศาสตร์ไทย, ใน เอกสารประกอบการสัมมนาของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติเรื่องกฎหมายตราสามดวงกับสังคมไทยกฎหมาย, ๑๓-๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๓๓. น. ๒๓-๒๔.

^๔ พระธรรมศาสตร์ คือ ส่วนที่กำหนดมูลคดีที่จะเกิดขึ้นในสังคมมี ๒ ประเภท คือ ๑) มูลคดีแห่งผู้พิพากษาและตุลาการ (ในกฎหมายตราสามดวงใช้ถ้อยคำว่า “มูลคดีแห่งผู้พิพากษาและกระลาการ”) และ ๒) มูลคดีวิวาท ส่วนพระราชศาสตร์ คือ กฎหมายที่พระมหากษัตริย์ทรงนำมูลคดีที่กำหนดไว้ในพระธรรมศาสตร์ มาบัญญัติแยกออกเป็นบทมาตรา โปรดดู กฎษฎา บุญยสัมพันธ์. เรื่องเดิม. น. ๒-๖, ๔๗-๔๘.

^๕ ในกฎหมายตราสามดวงอ้างถึงโอวาทอันศักดิ์สิทธิ์ของสมเด็จพระอัมรินทร์ (คือ สมเด็จพระอัมรินทร์ = พระอินทร์) เทวราชแห่งสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา ซึ่งว่าด้วยการพิจารณาชี้ขาดตัดสินคดีของผู้พิพากษาและตุลาการทั้งหลายว่าต้องทำหน้าที่โดยปราศจากอคติทั้ง ๔ ประการ คือ ฉันทาคะติ ๑ โทษาคะติ ๑ ภาวะะติ ๑ โมหาคะติ ๑ ซึ่งเนื้อความเกี่ยวกับการปราศจากอคติธรรมของผู้พิพากษาและตุลาการปรากฏในหลักอินทภาษโดยสังเขป ดังต่อไปนี้

“...และซึ่งให้ผู้พิพากษาปราศจากฉันทาคะตินั้น คือทำจิตให้ปราศจากโลก อย่าได้เห็นแก่ภวโลกามิสสินจ้างสินบน อย่าได้เข้าด้วยฝ่ายโจทฝ่ายจำเลย ...ถึงมาทว่าผู้ต้องคดีนั้นจะเป็นฝ่ายพ้นตนว่าบิดามานดาตนก็ดี อย่าพึงเข้าด้วยสามาดฉันทาคติอันมิควรจะพึงไป จงทำจิตให้ตั้งอยู่ในอุเบกขาญาณ จึงได้ชื่อว่าเปนองคตุลาการ มีอาการอันเสมอเหมือนด้วยตราฐ ให้พิจารณาไปตามธรรมสาตราฐสาตรา อันโบราณบัณฑิตยชาติ แลกระษัตร์แต่ปางก่อนบัญญัติไว้อย่าให้ลั้งพลาด...”

๑. **ฉันทาคติ** คือ ความลำเอียงอันเกิดจากความพอใจในทรัพย์หรือสินบนที่คู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเสนอให้ และยังหมายรวมถึงความลำเอียงอันเกิดแต่การที่คู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นญาติตน ซึ่งทำให้ผู้พิพากษาและตุลาการพิจารณาพิพากษาคดีให้คู่ความที่เสนอทรัพย์สินบน หรือฝ่ายที่เป็นญาติตน เป็นฝ่ายชนะคดี

๒. **โทษาคติ** คือ ความลำเอียงอันเกิดจากความโกรธพยาบาทว่าคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นศัตรูของตน แล้วจึงพิจารณาพิพากษาคดีให้คู่ความฝ่ายนั้นแพ้คดี ทั้งที่ตามทางพิจารณาข้อเท็จจริงจะรับฟังได้ว่าคู่ความฝ่ายนั้นจะต้องชนะคดีก็ตาม

๓. **ภยาคติ** คือ ความลำเอียงอันเกิดจากความเกรงกลัวอำนาจ บารมี หรืออิทธิพลของคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แล้วพิจารณาพิพากษาคดีให้คู่ความอีกฝ่ายหนึ่งแพ้คดี

๔. **โมหาคติ** คือ ความลำเอียงอันเกิดจากความไม่รู้ ซึ่งหมายรวมถึงความไม่รู้ในข้อเท็จจริง ความไม่รอบรู้กฎหมาย^๖ เวลาพิจารณาพิพากษาคดีก็มีได้พิจารณาไตร่ตรองให้ละเอียด ไม่รู้ว่าคู่ความฝ่ายใดจะเป็นฝ่ายชนะฝ่ายแพ้ ความสำคัญผิดที่ทำให้ตัดสินคดีผิดพลาดตัดสินฝ่ายชนะให้แพ้คดี และตัดสินให้ฝ่ายแพ้กลับชนะคดี

แลปราศจาก**โทษาคติ**นั้น คือให้ผู้พิพากษากระทำการกระทำจืดให้เสมออย่าได้ไปไปตามอำนาจโทษาพยาบาทของเวร ว่าผู้นี้เป็นคนประทุษร้ายก็คิดกันกับอาตมา(คือ ตนเอง-ผู้เขียน) อย่ากระทำให้ความโกรธแลเวรพยาบาทเป็นเบื้องหน้าแล้วพิจารณาคดีให้ฝ่ายแพ้ ... อย่าได้ปล่อยซึ่งจืดให้ไปไปตามอำนาจโทษาคติ ฟังดำเนินไปตามธรรมศาสตร์ราชศาสตร์ แลตั้งจิตไว้ในมีขณะดูเบกขา...

ซึ่งว่าให้กระทำการแลผู้พิพากษาปราศจาก**ภยาคติ**นั้น คือ ให้ผู้พิพากษากระทำการกระทำจืดให้มั่นคง อย่าได้หวั่นไหวแต่ใภยความกลัวฝ่ายโจทและฝ่ายจำเลย อย่าสะดุ้งหวาดเสียวว่าผู้นี้เป็นอธิบดีมียศศักดิ์แลเป็นราชตระกูลประยูรอันใหญ่ยิ่ง ถ้าอาตมาพิพากษาควรแพ้แลแพ้ลงบัดนี้ ก็จะทำให้อาตมาถึงซึ่งความฉิบหาย หนึ่งอย่าฟังกลัวว่าผู้นี้มีวิทยาคมแลฝีมือกำลังกายแลกลัวกลัว ถ้าพ่ายแพ้ลงก็จะเคียดโกรธอาตมาแล้วทำความวินาศอันใดอันหนึ่งให้ถึงเรา เพราะเหตุเราบังคับบัญชาให้ฝ่ายแพ้ในที่อันควรจะแพ้ ... ฟังยุตหน่วงซึ่งหลักคือสุจริตธรรม แลแล้วไปไปตามธรรมศาสตร์ราชศาสตร์อันเป็นบันทัดฐาน...

แลให้ปราศจาก**โมหาคติ**นั้น โมหะเจตสิกดวงนี้คือตัวอะวิชา มีลักษณะอันมืดไปในทั้งปวง ..ก็ให้มีตมัวหลงไหลไปมิได้รู้จักบาปบุญคุณแลโทษ ประโยชน์แลใช้ประโยชน์. ...แลผู้พิพากษากระทำการฟังมละเว้นเสียซึ่งโมหะนั้นให้ปราศจากสันดาน จะพิพากษาคดีการประหารราษฎรนั้น ฟังพิจารณาด้วยอุบายะปรีชาอันบริสุทธิ์ ...แล้วฟังได้ไปตามธรรมศาสตร์ราชศาสตร์ อย่างกลับซึ่งคดีอันแพ้ให้ชนะกลับคดีชนะให้แพ้ด้วยอำนาจแห่งโมหะคือความหลง..."

^๖ หลักอรรถาธิบาย อธิบายว่า "...แลบุคคลอันถึงซึ่งโมหาคตินั้น คือพิจารณาความมีโมหะหลงละเมอเป็นเบื้องหน้า มีแต่มีตมัวมัวหวนการครอบงำโดยรอบคอบมิได้รู้จักว่า สิ่งนี้เป็นบาปบุญคุณโทษสิ่งนี้เป็นประโยชน์แลใช้ประโยชน์ ทั้งธรรมศาสตร์ ราชศาสตร์แลราชনীติคดีใดก็มีได้รอบรู้..." ทั้งนี้ **พระราชনীติศาสตร์** หรือ ราชনীติคดี เป็นกฎหมายที่พระมหากษัตริย์ทรงตราขึ้นเพื่อใช้ในการบริหาร การปกครอง และราชประเพณี ซึ่งพระราชনীติศาสตร์นี้มีได้มีที่มาจากมูลคดีตามพระธรรมศาสตร์ **โปรดดู** กฎญา บุญยสมิต. **กฎหมายตราสามดวง: แว่นส่องสังคมไทย ผลงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ลำดับที่ ๒** กฎหมายตราสามดวง: การพิจารณาใหม่. กรุงเทพฯ: เฟื่องฟ้า, ๒๕๔๗. น. ๒,๔-๑๒,๖๒-๖๓.

“อินทภาษ” ซึ่งเป็นหลักสำคัญที่ผู้พิพากษาและตุลาการจะต้องพึงมีและถือปฏิบัติที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวง มีที่มาจากมูลคดีแห่งผู้พิพากษาและตุลาการ” ในส่วนที่เรียกว่า “ลักษณะอินทภาษ” ในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ของลัทธิพราหมณ์แต่โบราณ” โดยปรากฏในกฎหมายตราสามดวง ๓ ส่วน คือ ในส่วนที่ว่าด้วยหลักอินทภาษ ในพระไอยการลักษณะตระลาการ และในพระไอยการลักษณะรับฟ้อง” ทั้งนี้ ในหลักอินทภาษได้กำหนดให้ผู้พิพากษาและตุลาการถือหลักอินทภาษ พระธรรมศาสตร์^{๑๐} พระราชศาสตร์ และพระราชกฤษฎีกา^{๑๑} เป็นหลักในการพิจารณาพิพากษาคดี โดยให้ตั้งจิตไว้บนความกรุณาแก่คู่ความแล้วไต่สวนคดีโดยละเอียด ก็จะสามารถพิจารณาสำนวนคดีจนได้ความจริง ทำให้สามารถพิพากษาคดีนั้นได้ต่อไป

อย่างไรก็ตาม ในหลักอินทภาษ และในพระไอยการทั้ง ๒ ลักษณะต่างมิได้มีการกล่าวถึงบทลงโทษสำหรับผู้พิพากษาและตุลาการที่พิจารณาพิพากษาคดีโดยฝ่าฝืนหลักอินทภาษ ทั้งนี้ หลักอินทภาษในกฎหมายตราสามดวงได้อธิบายเพียงว่า หากผู้พิพากษาและตุลาการผู้ใดละเว้นซึ่งอคติธรรม ๔ ประการดังกล่าวได้แล้ว ก็จะมีเจริญรุ่งเรืองด้วยอิศริยยศและบริวารยศประดุจพระจันทร์ในวันข้างขึ้น แต่หากผู้พิพากษาและตุลาการผู้ใดมีอคติธรรม ๔ ประการแล้ว ก็จะมี

---

^{๑๐} ในกฎหมายตราสามดวงอ้างมูลคดีตามพระธรรมศาสตร์ว่ามี ๒ ประเภท คือ ๑) มูลคดีแห่งผู้พิพากษาและตุลาการ และ ๒) มูลคดีวิวาท ซึ่งมูลคดีแห่งผู้พิพากษาและตุลาการที่ปรากฏตามพระธรรมศาสตร์มี ๑๐ ลักษณะ คือ ๑) ลักษณะอินทภาษ ๒) ลักษณะพระธรรมมัญญ ๓) ลักษณะพยาน ๔) ลักษณะตัดพยาน ๕) ลักษณะแก้วน้ำแก้วต่างกัน ๖) ลักษณะตัดสำนวน ๗) ลักษณะรับฟ้องได้มีได้ ๘) ลักษณะประวิงความไว้ให้ช้า ๙) ลักษณะกรมศักดิ์ ๑๐) ลักษณะตัดฟ้อง

^{๑๑} แนวความคิดของลัทธิพราหมณ์แต่โบราณเชื่อว่า พระธรรมศาสตร์เป็นหลักการสูงสุดในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ซึ่งถูกกำหนดขึ้นโดยพระเจ้า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นเพียงผู้ดำเนินการ บังคับการ และชี้ขาดตัดสินคดีความตามกฎหมาย (พระธรรมศาสตร์) เท่านั้น โดยไม่ทรงอยู่ในฐานะที่จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงพระธรรมศาสตร์ได้ ดังนั้น แนวคิดเรื่องนิติบัญญัติแบบสมัยใหม่ (Modern Idea of Legislation) จึงยังไม่มีในสังคมสมัยนั้น นอกจากนี้เมื่อพิจารณาคำว่า “พระธรรมศาสตร์” แล้วจะเห็นได้ว่า “กฎหมาย” และ “ธรรมะ” เป็นสิ่งที่แยกจากกันมิได้ ซึ่งถือเป็นหลักการพื้นฐานที่ตรงกันในหลายประเทศทั้งประเทศตะวันตกและประเทศตะวันออก และประเทศตะวันตก โปรดดู ปรีดี เกษมทรัพย์. **นิติปรัชญา**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙. น. ๓๐๖-๓๐๗.

^{๑๒} อินทภาษที่ปรากฏในพระไอยการลักษณะตระลาการ และในพระไอยการลักษณะรับฟ้อง เป็นความบางส่วนที่ถูกคัดลอกมาจากหลักอินทภาษ โปรดดู กฤษฎา บุญสมิต. **กฎหมายตราสามดวง: แว่นส่องสังคมไทย ผลงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ลำดับที่ ๒ กฎหมายตราสามดวง: การพิจารณาใหม่**. กรุงเทพฯ: เฟื่องฟ้า, ๒๕๔๗. น. ๕๐.

^{๑๓} ความในส่วนที่ ๖ แห่งหลักอินทภาษ กำหนดว่า “...ให้กระลาการเอาพระธรรมศาสตร์ ...มาส่องต่างแว่นเมื่อจะพิจารณานั้นพึงตั้งจิตไว้ในการรณภาพแก่คู่ความทั้งสอง... คำหนึ่งดูหลักอินทภาษอันกล่าวไว้นั้นต่างเนตร ...” ความในส่วนที่ ๑๑ แห่งหลักอินทภาษ กำหนดว่า “อนึ่งให้ผู้พิพากษาถือเอาแว่นแก้วคือหลักอินทภาษนี้ แล้วเอาพระธรรมศาสตร์เป็นจักษุซ้ายจักษุขวา เอาพระราชกฤษฎีกาเป็นเขาพระสุเมรราชหลักโลกย์อันมั่นคง...”

^{๑๔} พระราชกฤษฎีกา แผลงมาจากคำว่า “กติกา”

พระราชศาสตร์ที่สืบสาขาดีจากมูลคดีตามพระธรรมศาสตร์ หรือพระราชนิติศาสตร์นอกพระธรรมศาสตร์ ถูกตราเป็นกฎหมายโดยพระมหากษัตริย์ทั้งสิ้น จึงเรียกว่า “พระราชบัญญัติ” เมื่อตราขึ้นแล้วผ่านการพิสูจน์ว่าเป็น **บทบัญญัติที่เหมาะสม** ไม่จำเป็นต้องแก้ไขเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลาอีก ถือว่ามั่นคงเป็น “พระราชกฤษฎีกา” โปรดดู กฤษฎา บุญสมิต. **เรื่องเดิม**. น. ๑๕.

เลื่อมสลับซึ่งบรรดาอิศริยศแลบริวารยศทั้งหลาย ประดุจพระจันทร์วันข้างแรม และเมื่อถึงแก่ความตาย ก็จะต้องไปรับทุกขเวทนาในอบายภูมิ นอกจากนี้ ยังได้มีการเปรียบเทียบความร้ายแรงของผู้ที่พิจารณาตัดสินคดีความโดยมีอคติธรรมไว้ด้วยว่า แม้จะเป็นกษัตริย์ผู้มีบารมีมาก มีความเลื่อมใสทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา บริจาคทรัพย์บำเพ็ญทานมากเพียงใดก็ตาม ผลานิสงค์แห่งบุญนั้นก็ไม้อาจลบล้างบาปอันเกิดแต่การพิจารณาพิพากษาคดีโดยมีอคติธรรมได้ นอกจากนี้ การฆ่านักบวชผู้ทรงพรหมจรรย์ คน หรือสัตว์เป็นจำนวนมากมายเพียงใด บาปนั้นก็ไม้อาจลบล้างบาปอันเกิดแต่การพิจารณาพิพากษาคดีโดยมีอคติธรรม^{๓๖}

อย่างไรก็ตาม แม้ในหลักอรรถาธิบายและในพระโอบายการทั้ง ๒ ลักษณะจะมีได้กำหนดบทลงโทษทางกฎหมายสำหรับผู้พิพากษาและตุลาการที่ปฏิบัติหน้าที่โดยมีอคติธรรมไว้ แต่หากการปฏิบัติหน้าที่โดยมีอคติธรรมนั้นเข้าลักษณะของการกระทำที่กฎหมายตราสามดวงบัญญัติว่าเป็นความผิด ผู้พิพากษาหรือตุลาการก็ย่อมมีโทษตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ ตัวอย่างเช่น ในมาตรา ๓๓ ของพระโอบายการลักษณะอาญาหลวง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของมูลคดีวิวาทตามพระธรรมศาสตร์ หรือในมาตรา ๘๐ ของพระโอบายการลักษณะตระลาการ ได้กำหนดโทษของผู้พิพากษาหรือตุลาการที่ปฏิบัติหน้าที่โดยไม่สุจริตไว้แล้ว^{๓๗}

^{๓๖} หลักอรรถาธิบายอธิบายว่า “...แลเสวะกามาตยหมู่ใด มละเสียซึ่งอะคติธรรมทั้งสี่นี้ ให้นำราชชาตจากสันดาชได้ ตสสุ ยโส อภิวัตตติ อันว่าอิศริยศแลบริวารยศแห่งเสวะกามาตยหมู่หนึ่ง ก็จะมีวิวัฒนาการจำเจริญญะรุ่งเรืองไป สุกทุกปกเข ว จนุทิมา ประดุจพระจันทร์อันเพญ่ม่องรุ่งเรืองสว่างในนภางควิสีในวันสุกะปักขนั้น ...ถ้าผู้ใดเสพสันนิชยากรประพดณเณือง ๆ แล้วเมื่อใด ตสสุ ยโส นิหยติ อันว่าอิศริยศแลบริวารยศแห่งบุทคลผู้นั้นก็จะเสื่อมสูญไปประดุจดังพระจันทร์เมื่อวันกาลปักข แลผู้นั้นครั้งดับชีวิตรัตนทรียแล้ว ก็จะไปเสวยเวทนาสาหัสอยู่ในอบายภูมิ อันหาโอกาสแห่งความศุขมิได้...

...อันว่าบุคคลใดแม้เปนมหาบุรุษอันอุดมถึงที่บรมกระษัตริยกอปรด้วยพระฤทธิศักดิ์กานาภาพแลวรรเดโชพล มีพระสันดานอันกอปรด้วยศรัทธาเลื่อมใสในบวรพุทธศาสนา กาเรติ โสวณณมเย จ ฎุเป ให้กระทำซึ่งพระสอุปทองเปนองแกวเตมติดักันไป ในสกลสมพุททวีป แลแล้วก็จรณาซึ่งพระบรมปติมากรแล้วประดับด้วยวิเชียรรัตนบันจุใสในพระสอุป วสุหิ ปุเช วิริเวหิ สดต กระทำสักการบูชาด้วยสัจตตะพิมะฉะณิรัตนมีประการเจตต่าง ๆ กัน แลมีพระราชหฤไทยนั้นปราศจากกังขาสงสัยในกากรอกกุศล ทรงบริจาททรัพย์บำเพ็ญทานมีประการต่าง ๆ อันว่าผลานิสงฆ์อันไหลมาแต่บุญอันพระองค์ทรงสร้างนั้น จะนับจะประมาณมิได้ น มกุชิต ก็ไปมโอาจจะกลบลบได้ซึ่งกองบาปกองกำม อคติหิ ชาต อันเกิดแต่บังคับความบมิตตรง เหตุอะคติทั้งสี่ หนติ นารีสหุสธานี อนึ่งแม้บุทคลใจบาปจพิฆาฎฆ่าเสียซึ่งหมู่ภิกษุณาริ นางอันหาผิดมิได้แลพันฆ่าพรหมณ อันทรงพรตพรหมจรรย์ได้แลสืบร้อยฆ่าคชสารโคควาก็ได้ถึงพัน แลกองบาปกำมั้นนั้นก็เปอนอันหนิง น สมั ตสสุ ถึงฉนั้นก็ไม่ทันเท่าบาปกำม อันบุทคลบังคับความมเียงตรง...”

^{๓๗} กฎหมายตราสามดวง พระโอบายการลักษณะอาญาหลวง มาตรา ๓๓ บัญญัติว่า “คดีถ้อยความโดยตระทรวงตน ได้ว่ากล่าวภจะว่ากล่าวได้ มิได้ว่ากล่าวหนึ่งไว้เป็นอาัยวนคดี พิจารณาบังคับบัญญัติให้สิ้นสำนวนแกลงสำนวน รอนถ้อยคำบมิแจ้งจริงก็ดี กล่าวถ้อยคำลำเอียงเถียงแทนลูกความ อวยให้ค่างหนึ่งแทนแก่สิ้นจางสิ้นบน กล่าวกลเพทุบายภายนอกทำบริสุทธิ ภายในทำชุนเชียวเข้าด้วยค่างหนึ่งก็ดี เรียกเอาเงินเอาทองแก่ลูกความล้าเหลือ พิจารณามิเปนยุติธรรม เอาลูกความใช้การงานตน ทำชู้ด้วยลูกความก็ตือหนึ่งไซ้ตระทรวงการตน ๆ เอาความผิดตระทรวงล่วงกรมมาว่ากล่าวตั้งนี้ ทำนว่าผู้นั้นเลมิต มีโทษ ๖ สถาน”

หลักอันทฤษฎี รวมทั้งกฎหมายลักษณะอื่นในกฎหมายตราสามดวงนี้ได้ถูกใช้บังคับตลอดมา และเมื่อเข้าสู่ยุคปฏิรูปกฎหมายและการปกครองในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้มีการตรากฎหมายที่มีแนวคิดแบบยุโรปออกใช้อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้กฎหมายของสยามมีความเหมาะสมกับยุคสมัยอันเป็นการแสดงความมีอารยธรรมของสยามเพื่อให้พ้นจากภัยคุกคามของชาติมหาอำนาจที่เข้ามาแสวงหาอาณานิคมในโลกตะวันออก ทั้งนี้ ในการตรากฎหมายดังกล่าวออกใช้ ก็ได้มีการยกเลิกกฎหมายบางลักษณะในกฎหมายตราสามดวงที่มีเนื้อหาทับซ้อนหรือขัดแย้งกับกฎหมายที่ออกในภายหลัง^{๑๕} ซึ่งการปฏิรูปกฎหมายด้วยการออกกฎหมายใหม่และการยกเลิกกฎหมายบางลักษณะในกฎหมายตราสามดวงนั้นได้กระทำเรื่อยมาจนถึงราวรัชกาลที่ ๘ แต่การออกกฎหมายใหม่และการยกเลิกกฎหมายตราสามดวงดังกล่าวนั้น เป็นการยกเลิกบทบัญญัติในบางลักษณะของกฎหมายตราสามดวงเท่านั้น โดยไม่มีกฎหมายใหม่ฉบับใดที่ยกเลิกกฎหมายตราสามดวงทั้งฉบับในคราวเดียว และจนถึงปัจจุบันก็ยังไม่มียกเลิกกฎหมายฉบับใดที่ออกมายกเลิกบทบัญญัติในกฎหมายตราสามดวงในส่วนที่เหลือ^{๑๖}

จากข้อเท็จจริงดังกล่าวข้างต้น จึงมีข้อพิจารณาเกี่ยวกับบทบัญญัติบางลักษณะในกฎหมายตราสามดวงที่ยังมิได้ถูกยกเลิกไปว่ายังคงมีสภาพเป็นกฎหมายที่บังคับใช้ได้อยู่ต่อไปหรือไม่ เพียงใด ซึ่งในเรื่องนี้ นายปรีดี พนมยงค์ ได้ให้ความเห็นว่า บทบัญญัติบางลักษณะในกฎหมายตราสามดวงที่ยังมิได้ถูกยกเลิกไปก็ยังคงมีสภาพเป็นกฎหมายที่มีผลบังคับใช้ได้อยู่ ทั้งนี้ แม้ประเทศจะมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลโดยประการใดก็ตาม เช่นกฎหมายที่ออกในสมัยกรุงศรีอยุธยาซึ่งยังคงเป็นกฎหมายที่มีผลบังคับใช้ได้อยู่ตราบเท่าที่ไม่ได้ถูกยกเลิกไป

กฎหมายตราสามดวง พระไอยการลักษณะตระลาการ มาตรา ๙๐ บัญญัติว่า “คู่ความให้สินจ้างแก่ผู้พิจารณาเคราะห์กรรม เอามาถวายแก่ผู้เป็นเจ้าแต่ใน ๓ วันไซ้ ท่านว่าให้ลงโทษแก่ผู้ให้สินจ้าง ส่วนสินจ้างนั้นให้ผู้เอามาถวาย ถ้าพ้นสามวันแล้ว ผู้รับสินจ้างเอามาถวาย ให้ลงโทษแก่ผู้รับสินจ้างโดยขนาด ถ้าในสามวันผู้ให้สินจ้างมาว่าใช้อย่าให้มีโทษแก่ผู้รับสินจ้างแล้วให้ลงโทษแก่ผู้รับสินจ้างแลใหม่ทวีคูณ”

^{๑๕} ตัวอย่างเช่น กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗ (พ.ศ. ๒๔๕๐ ปลายรัชกาลที่ ๕) ได้ยกเลิกกฎหมายตราสามดวง ๔ ลักษณะไว้ในบัญชีท้ายกฎหมาย คือ ๑) กฎหมายลักษณะโจร พุทธศักราช ๑๙๐๓ ๒) กฎหมายลักษณะอาญาหลวง พุทธศักราช ๑๘๘๕ ๓) กฎหมายลักษณะวิวาท พุทธศักราช ๑๒๖๙ ๔) กฎหมายลักษณะอาญาราษฎร์ พุทธศักราช ๑๙๐๓ หรือตัวอย่างเช่น ประมวลกฎหมายอาญาทหาร ที่ได้ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๓๐ (พ.ศ. ๒๔๕๔ ต้นรัชกาลที่ ๖) ได้กำหนดให้ยกเลิกกฎหมายลักษณะขบถศึก ไว้ในมาตรา ๓ แห่งประมวลกฎหมายดังกล่าว

^{๑๖} ธรรมเกียรติ กั่นอริ. ข้อสังเกตในการศึกษากฎหมายตราสามดวงและกรณีศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับกฎหมายตราสามดวง, ใน เอกสารประกอบการสัมมนาของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติเรื่องกฎหมายตราสามดวงกับสังคมไทย. ๑๓-๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๓๓. น. ๑๘๑-๑๘๒. และ กำธร เลี้ยงสังธรรม. กฎหมายตรา ๓ ดวงกับการชำระกฎหมายในสมัยรัชกาลที่ ๑, ใน ศิลปวัฒนธรรม. สำนักพิมพ์มติชน, มกราคม ๒๕๔๘. น. ๙๕.

หรือมีข้อความขัดแย้งกับกฎหมายใหม่ หรือกฎหมายใหม่มีข้อความทับเสียแล้ว”^{๖๖} และตามแนวความเห็นของศาสตราจารย์หยุด แสงอุทัย ได้ให้ความเห็นในเรื่องนี้ว่า ไม่ว่าจะกฎหมายลายลักษณ์อักษรทั้งหลายนั้นจะมีความเก่าแก่เพียงใด ถึงแม้ว่าจะไม่มีข้อพิพาทให้นำกฎหมายเหล่านั้นมาใช้บังคับเป็นเวลานาน บรรดากฎหมายเหล่านั้นก็จะไม่ถูกยกเลิกไปในตัวเอง และศาลก็ย่อมจะหยิบยกกฎหมายนั้น ๆ มาใช้ได้เสมอ ^{๖๗}

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าบทบัญญัติบางลักษณะในกฎหมายตราสามดวงที่ยังมิได้ถูกยกเลิกไปและที่ไม่มีข้อความขัดแย้งกับกฎหมายที่ออกภายหลัง หรือที่กฎหมายที่ออกภายหลังยังไม่มีข้อความทับซ้อน ยังคงเป็นกฎหมายที่มีสภาพบังคับใช้ได้อยู่ในปัจจุบัน เมื่อปรากฏว่าหลักอรรถาธิบายในกฎหมายตราสามดวงยังมีได้ถูกยกเลิกไป ทั้งข้อความในหลักอรรถาธิบายไม่ขัดแย้งกับกฎหมายที่ออกภายหลัง และโดยที่ไม่มีกฎหมายที่ออกภายหลังฉบับใดมีข้อความทับหลักอรรถาธิบายดังกล่าว หลักอรรถาธิบายจึงเป็นกฎหมายที่ยังคงมีสภาพบังคับใช้ได้อยู่ เป็นผลให้บรรดาผู้พิพากษา ตุลาการ รวมทั้งเจ้าพนักงานในการยุติธรรมทั้งหลายในปัจจุบันยังต้องถือปฏิบัติตามหลักอรรถาธิบายต่อไป ซึ่งประเด็นนี้ได้ถูกกล่าวอ้างไว้ในคำฟ้องที่ยื่นต่อศาลแพ่งในคดีหมายเลขดำที่ ๘๖๑๒/๒๕๒๑ ระหว่าง นายปรีดี พนมยงค์ โดย นายपाल พนมยงค์ ผู้รับมอบอำนาจ โจทก์ นายชาลี เอี่ยมกระสินธุ์ ที่ ๑ กับพวก รวม ๔ คน จำเลย ดังความตอนหนึ่งว่า

“...ขณะที่คณะผู้พิพากษาศาลฎีกา ๕ ท่านตัดสินคดีสวรรคตเมื่อวันที่ ๑๒ ตุลาคม ๒๔๙๗ นั้น ประมวลกฎหมายฯ นั้นได้ระบุงยกเลิกเฉพาะกฎหมายบางลักษณะแห่งกฎหมายตราสามดวง (ที่บัญญัติโดยพระพุทธยอดฟ้า) เท่านั้น โดยมีได้ระบุงยกเลิกลักษณะ “อินทภาษา” และอีกหลายลักษณะไว้ ฉะนั้นลักษณะ “อินทภาษา” จึงเป็นสารบัญญัติที่ยังคงใช้อยู่ในขณะ ๑๒ ตุลาคม ๒๔๙๗ และใช้อยู่ต่อมาจนปัจจุบันนี้ เมื่อไม่มีบทกฎหมายใดบัญญัติให้ยกเลิกลักษณะ “อินทภาษา” นั้น เป็นหลักที่ผู้พิพากษาจะต้องยึดถือในการพิจารณาคดีอันมีคดีธรรมสูงสุด...”^{๖๘}

จากถ้อยคำดังกล่าว ย่อมแสดงให้เห็นว่า กฎหมายตราสามดวงยังไม่ถูกยกเลิกไปทั้งหมดและส่วนที่ยังไม่ถูกยกเลิกไปก็คงสภาพบังคับใช้อยู่จนถึงปัจจุบัน ดังเช่นหลักอรรถาธิบายซึ่ง

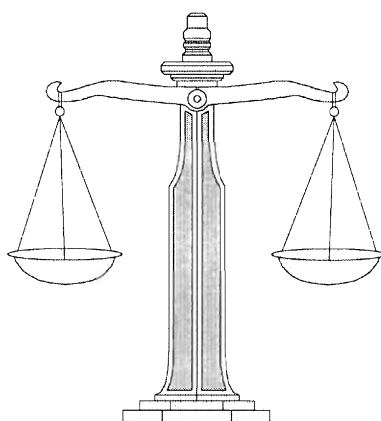
^{๖๖}ปรีดี พนมยงค์. คำอธิบายกฎหมายปกครอง (พ.ศ. ๒๔๗๔ แก้ไขปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๑๓), ประชุมกฎหมายมหาชนและเอกชนของปรีดี พนมยงค์. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๙ สิงหาคม ๒๕๒๖. หน้า ๑๖๘. อ้างใน กำนัน เลี้ยงสังธรรม. กฎหมายตรา ๓ ดวงกับการชำระกฎหมายในสมัยรัชกาลที่ ๑, ในศิลปวัฒนธรรม. สำนักพิมพ์มติชน, มกราคม ๒๕๔๘. น. ๙๕, ๑๑๑.

^{๖๗}หยุด แสงอุทัย. ตำรากฎหมายในประเทศไทย, ใน หยุด แสงอุทัย. คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพศาสตราจารย์หยุด แสงอุทัย ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ๑๙ เมษายน ๒๕๒๓, น. ๑๖๖-๑๖๗.

^{๖๘}คณะกรรมการดำเนินการฉลอง ๑๐๐ ปีชาตกาลนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบาลอาวุโส. คำตัดสินใหม่กรณีสวรรคต ร.๘. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๔๓. น. ๑๑๐.

เป็นกฎหมายที่ได้กำหนดคุณสมบัติ และหลักเกณฑ์ในการปฏิบัติหน้าที่ของผู้ที่จะเป็นผู้พิพากษา และตุลาการไว้โดยละเอียด ซึ่งเมื่อผู้พิพากษาและตุลาการ รวมตลอดไปถึงเจ้าพนักงานในการ ยุติธรรมทั้งหลายได้ศึกษาให้เข้าใจอย่างถ่องแท้แล้วปฏิบัติตามก็ย่อมจะอำนวยประโยชน์และความยุติธรรมให้กับประชาชนได้อย่างดียิ่ง

ภาคผนวก

บทบัญญัติลักษณะต่าง ๆ ที่บัญญัติไว้ในกฎหมายตราสามดวง^{๑๔}

กฎหมายตราสามดวง (ฉบับมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง)		
เล่ม ๑ (กฎหมายมหาชน)	เล่ม ๒ (กฎหมายเอกชน และกฎหมายอาญา)	เล่ม ๓ (กฎหมายซึ่งมิได้ จัดอยู่ตามมูลคดี)
๑. ประกาศพระราชปรารภ ๒. พระธรรมนูญ ๓. หลักอรรถาษา ๔. กฎมณเฑียรบาล ๕. พระธรรมนูญ ๖. พระโอัยการพรมศักดิ์ ๗. พระโอัยการตำแหน่ง นาพลเรือน ๘. พระโอัยการตำแหน่ง นาทหารหัวเมือง ๙. พระโอัยการบานแผนก ๑๐. พระโอัยการลักษณะรับฟ้อง ๑๑. พระโอัยการลักษณะยกาน ๑๒. พิสูต่าน้ำพิสูตลยเพลิง ๑๓. พระโอัยการลักษณะ ตระลาการ ๑๔. พระโอัยการลักษณะอุธร	๑. พระโอัยการลักษณะผู้เมีย ๒. พระโอัยการทาษา ๓. พระโอัยการลักษณะลักภา ลูกเมียผู้คนทำน ๔. พระโอัยการลักษณะมรดก ๕. พระโอัยการลักษณะกู้หน้ ๖. พระอาัยการเบตเสรง ๗. พระโอัยการลักษณะวิวาท ตีต่อกัน ๘. พระโอัยการลักษณะโจร ๙. พระโอัยการอาญาหลวง ๑๐. พระโอัยการอาญาราช ๑๑. พระโอัยการกระบตศีก	๑. กฎพระสงฆ ๒. กฎ ๓๖ ข้อ ๓. พระราชบัญญัติ ๔. พระราชกำหนดเก่า ๕. พระราชกำหนดใหม่

^{๑๔} รูปแบบการจัดหมวดหมู่และจัดเรียงบทบัญญัติในลักษณะดังกล่าวเป็นรูปแบบใหม่ตามทัศนะของ ร. แลงการ์ด ที่จัดทำขึ้นเพื่อความสะดวกในการค้นหากฎหมายซึ่งจะแตกต่างจากรูปแบบเดิมที่เคยมีผู้จัดทำไว้ โปรดดู ร. แลงการ์ด ผู้รวบรวม. มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ จุลศักราช ๑๑๖๖ พิมพ์ตาม ฉบับหลวง ตรา ๓ ดวง เล่ม ๑. กรุงเทพฯ: เรือนแก้ว, ๒๕๒๙. น. ช-ช.

บรรณานุกรม

- กฤษฎา บุญยสมิต. **กฎหมายตราสามดวง: แว่นส่องสังคมไทย ผลงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ลำดับที่ ๒** กฎหมายตราสามดวง: การพิจารณาใหม่. กรุงเทพฯ: เพื่อฟ้า, ๒๕๔๗.
- คณะกรรมการดำเนินการฉลอง ๑๐๐ ปีชาตกาลนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส. **คำตัดสินใหม่กรณีสวรรคต ร.๘**. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๔๓.
- คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน. **กฎหมายตราสามดวงกับสังคมไทยกฎหมาย**. เอกสารประกอบการสัมมนาของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ เรื่องกฎหมายตราสามดวงกับสังคมไทย. ๑๓-๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๓๓. ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย.
- ธรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัย. **หยุด แสงอุทัย**. กรุงเทพฯ: คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพศาสตราจารย์หยุด แสงอุทัย ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ๑๙ เมษายน ๒๕๒๓.
- ปรีดี เกษมทรัพย์. **นิติปรัชญา**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙.
- ร. แลงการ์ด ผู้รวบรวม. **กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๑**. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๓๗.
- ..... **กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๒**. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๓๗.
- ..... **มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ จุลศักราช ๑๑๖๖ พิมพ์ตามฉบับหลวง ตรา ๓ ดวง เล่ม ๑**. กรุงเทพฯ: เรือนแก้ว, ๒๕๒๙.
- ..... **มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ จุลศักราช ๑๑๖๖ พิมพ์ตามฉบับหลวง ตรา ๓ ดวง เล่ม ๒**. กรุงเทพฯ: เรือนแก้ว, ๒๕๒๙.
- ราชบุรีดิเรกฤทธิ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง ผู้ทรงรวบรวม. **กฎหมาย เล่ม ๑**. พิมพ์ครั้งที่สาม. พระนคร: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๓. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ฯพณฯ พลโท อัมพร ศรีไชยยันต์ ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ๑๓ ธันวาคม ๒๕๑๓.
- ศิลปวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, มกราคม ๒๕๔๘.
- หยุด แสงอุทัย. **คำอธิบายกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗**. กรุงเทพฯ: วิญญูชน, กุมภาพันธ์ ๒๕๔๘.

